

дэмарш, дэпанент, інаўгурацыя, інвестыцыя, інсайд, інфайтынг, кантэйнер, карупцыя, клірынг, корнер, корт, красмен, ліквідны, лімітацыя, лобі, маянэз, мітэльштэркер, накаўт, п'ексы, пенальці, пола, прасперыты, прэзентыўны, пушбол, робат, рэкет, самурай, санацыя, скаўт, скетынг-рынг, слалам, слябінг, снайпінг, сорга, спікер, спрынтар, спурт, стаер, стрыпер, сэт, тарнада, трэйлер, трэнінг, флорвард, харакіры, хаўтайм, эвентуальны, экспазэ, экстрэмізм, эмбарга, эндшпіль і інш. Гэта больш познія запазычаны, а таксама словы, што маюць вузкую сферу ўжывання.

Такім чынам, можна вылучыць дзве групы іншамовных слоў, якія на старонках перыядычных выданняў 1920–30-х гг. ужываліся з тлумачэннямі: 1) запазычаны, зафіксаваны ў слоўніках гэтага перыяду (кніжная лексіка, некаторыя тэрміны); 2) новыя запазычаны, не адлюстраваны ў тагачасных даведніках, фармальна-семантычная адаптацыя якіх адбывалася менавіта ў даследаваны перыяд. На старонках перыядычных выданняў для іншамовных слоў адзначаецца большая колькасць сінанімічных адпаведнікаў, чым у тагачасных лексікаграфічных даведніках.

Скарачэнні

МБС-20 – Браты М. Гарэцкі і Г. Гарэцкі. Маскоўска-беларускі слоўнік. Вільня, 1920; **НБМС-21** – Гарэцкі М. Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнік. Вільня, 1921; **ПРКС-24** – Ластоўскі В. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. Коўна, 1924; **ПРБС-24** – Байкоў М. і Гарэцкі М. Практычны расійска-беларускі слоўнік. Менск, 1924; **БРСК-25** – Каспяровіч М. І. Беларуская-расійскі слоўнік. Віцебск, 1925; **БРС-25** – Гарэцкі М. Беларуская-расійскі слоўнік. Менск, 1925; **ПРБС-26** – Байкоў М. і Гарэцкі М. Практычны расійска-беларускі слоўнік. Менск, 1926; **БРС-26** – Байкоў М. і Некрашэвіч С. Беларуская-расійскі слоўнік. Менск, 1926; **БРС-28** – Некрашэвіч С. М., Байкоў М. Я. Расійска-беларускі слоўнік. Менск, 1928; **ПБПС-29** – Друцкі-Падбярэскі Б. Падручны беларуска-польскі слоўнік. Вільня, 1929; **РБС-37** – Руска-беларускі слоўнік / пад рэд. А. Александровіча. Менск, 1937.

БВ – Беларуская вёска; **БК** – Bielaruskaja krynica; **ЖБ** – Жыццё беларуса; **ЗК** – Зара камуны; **Зв.** – Звязда; **І** – Іскра; **Л/С** – Ленінскі шлях; **НП** – Наша праўда; **П-мя** – Полымя; **Пр-ца** – Праца; **СБ** – Савецкая Беларусь; **Ч/п** – Чырвонаяармейская праўда; **ШК** – Шлях калектывізацыі.

БІБЛІЯГРАФІЧНЫ СПІС

1. *Галоненка І. А.* Лексіка беларускай літаратурнай мовы XIX – пачатку XX ст.: асаблівасці станаўлення і развіцця. Мінск, 2012.
2. *Германовіч І. К.* Нармалізацыя лексікі беларускай літаратурнай мовы ў 20–30-я гады XX ст.: дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.02. Мінск, 1963.
3. *Запрудскі С. М.* Беларуская мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930-я гады. Мінск, 2013.
4. Мова «Нашай Нівы», (1906–1915). Варыянтнасць. Сінанімія / В. П. Лемцюгова [і інш.]. Мінск, 2005.
5. Мова «Нашай Нівы»: семантыка, стылістыка / пад рэд. В. П. Лемцюгова. Мінск, 2014.
6. *Акулов І. М.* Заимствования в структуре белорусского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Гомель, 1977.
7. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. А. Я. Баханькова. Мінск, 1994.
8. *Бубновіч І. І.* Засваенне іншамовных слоў беларускаю літаратурнаю моваю. Гродна, 2000.
9. *Галоненка І. А.* Лексічныя запазычаны ў беларускай мове пачатку XX ст. і асаблівасці іх фармальнай адаптацыі // Беларус. лінгвістыка. 2000. Вып. 49. С. 46–52.
10. *Галоненка І.* Семантычнае асваенне запазычанняў у беларускай мове пачатку XX ст. // Мовы Вялікага Княства Літоўскага : матэрыялы IV Міжнар. навук. канф. (Брэст, 18–19 мая 2004 г.). Брэст, 2005. С. 71–73.
11. *Галоненка І. А.* Гласіраванне іншамовных лексем як разнавіднасць іх семантычнай адаптацыі // Беларуская мова ў культуры і моўнай прасторы Слав'і : матэрыялы Міжнар. навук. канф. (Мінск, 24–25 лістап. 2009 г.). Мінск, 2009. С. 84–89.
12. *Запрудскі С. М.* Да гісторыі правалісу ненаціскага о ў запазычаных словах у 1920-х – пачатку 1930-х гг. // Вестн. БДУ. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. 2005. № 1. С. 33–37.
13. *Кулеш Г. І.* Прыёмы ўвядзення і перадачы іншамовных слоў у тэкстах першых заканадаўчых актаў савецкага перыяду // Беларуская арфаграфія: здабыткі і перспектывы : матэрыялы рэсп. навук.-практ. канф., прысвеч. 90-годдзю БДУ (Мінск, 20–21 кастр. 2011 г.). Мінск, 2012. С. 66–70.

Паступіў у рэдакцыю 12.01.2015.

Таццяна Мікалаеўна Сакун – дзяржаўны судовы эксперт упраўлення экспертыз дакументаў, грашовых знакаў і почыркі галоўнага ўпраўлення крыміналістычных экспертыз Дзяржаўнага камітэта судовых экспертыз Рэспублікі Беларусь.

УДК 81.27

Н. В. ЯНЕНКА

ВАРЫЯНТНАСЦЬ У ШТОДЗЁННЫМ БЕЛАРУСКІМ ГАРАДСКІМ МАЎЛЕННІ (на матэрыяле запісаў у г. п. Хоцімску)

Рэзюмэ. На матэрыяле запісаў у г. п. Хотимске представлена методика анализа устной гетерогенной обиходной речи белорусов в рамках вариационистской парадигмы. В соответствии с данной методикой высказывание, содержащее очевидные признаки двух языков, рассматривается в качестве «одной системы» с характерной для нее вариативностью языковых переменных. Эти варианты соотносятся с единицами литературных разновидностей соответствующих языков только в рамках рабочих процедур анализа; на концептуальном уровне такое соотношение не проводится. Использование говорящими тех или иных вариантов объясняется не беспорядочностью или несистемностью речи, а действием прагматических аспектов коммуникации, таких как тема и характер беседы, состав ее участников, задачи коммуникации и др.

Ключевые слова: устная гетерогенная речь; вариационистская парадигма; обиходно-бытовая речь; обиходно-деловая речь; прагматика.

Abstract. The article shows (based on the recordings in Chocimsk) a methodology for analyzing of oral heterogeneous everyday speech of Belarusians within the variationist paradigm. In accordance with this methodology the utterance containing obvious signs of two languages is considered as «one system» with variability of a certain linguistic variables. These variables are compared

with units of relevant standard languages only in the working procedures of the analysis; at the conceptual level this correlation is not carried out. Use by speakers of one or another variants is explained by not chaotic or unsystematic nature of speech, but the influence of pragmatic aspects of communication, such as subject and nature of the conversation, its members, the task of communication, etc.

Key words: oral heterogeneous speech; variationist paradigm; everyday casual speech; semiformal speech; pragmatics.

Першай і адначасова апошняй, «выніковай» задачай даследчыкаў, якія працуюць з гетэрагенным беларуска-рускім маўленнем, з'яўляецца ідэнтыфікацыя і атрыбутаваанне зробленых запісаў як «змешаных» [1–4 і інш.]. Устанаўленне ў змешаным маўленні той або іншай (беларускай або рускай) «матрыцы» і «ўрэзанай» мовы (карыстаючыся тэрмінамі *matrix language*, *embedded language* К. Маерс-Скотан) можа складаць самастойную праблему. У працэсе камунікацыі моўцы могуць свабодна выкарыстоўваць фрагменты рознай даўжыні некалькіх відаў маўлення, межы паміж якімі часта пранікальныя: нязмушанае, арыентаванае на літаратурную мову, беларускае маўленне не заўсёды можна беспраблемна адрозніць ад дыялектнага, нязмушанае рускае маўленне ў вуснах пэўных людзей можа нагадваць «змешанае» і г. д.

Выход з гэтай сітуацыі частка навукоўцаў знаходзяць у тым, што запісы кваліфікуюцца як «змешаныя» пры дапамозе выяўлення розных прапорцый словаформаў і марфем, кваліфікаваных як «беларускія», «рускія», «агульныя» і «гібрыдныя». Такі метадаў распрацавалі нямецкія даследчыкі Г. Генцэль і С. Тэш [1, с. 87], але ім карыстаюцца і беларускія аўтары [3, с. 36; 5, с. 266–267, 272]. У якасці пунктаў суаднясення пры гэтым бяруцца літаратурныя разнавіднасці беларускай і рускай моў. Статыстычныя падлікі, якія ахопліваюць усю сукупнасць прааналізаванага матэрыялу, у гэтым выпадку могуць служыць аргументам у справе кваліфікацыі аналізаванага маўлення як «змешанага» і даюць магчымасць устанавіць яго большую або меншую «беларусізаванасць» або «русіфікаванасць». Вынікі такіх даследаванняў, безумоўна, важныя для характарыстыкі вуснага маўлення беларусаў.

Наш артыкул адлюстроўвае іншы падыход да вывучэння вуснага маўлення беларусаў, ён абавязаны на выкарыстанне варыяцыйніскай парадыгмы. Прынцыпы гэтай парадыгмы выкладзены ў шматлікіх працах [6, 7]. Згодна з прынцыпамі варыяцыйніскай парадыгмы аналізаваны матэрыял павінен разглядацца не як спалучэнне элементаў дзвюх (у нашым выпадку беларускай і рускай) моў, а як асобная сістэма, «адна мова» з характэрнай для яе варыянтнасцю моўных адзінак [8, р. 123–124].

Важныя метадалагічныя заўвагі наконт кваліфікацыі і спосабу аналізу маўлення білінгваў знаходзім у працах П. Аўэра, які ідэнтыфікаваў у многіх выкананых на двухмоўным матэрыяле даследаваннях «аднамоўны ўхіл». Згодна з прапанаваным ім падыходам выказванне можа ўтрымліваць два «коды» і быць амбівалентным, бо паміж «кодамі» можа адбывацца канвергенцыя (гэта значыць павелічэнне колькасці агульных граматычных рыс), якая робіць немагчымым іх выразнае размежаванне [9, S. 5]. Новым, адрозным ад большасці даследаванняў гетэрагеннага маўлення падыходам з'яўляецца імкненне не параўноўваць матэрыял з літаратурнымі разнавіднасцямі кожнай з моў, абумоўленае тым, што элементы маўлення білінгваў могуць значна адрознівацца ад іх літаратурных адпаведнікаў [9, S. 6]. Прапанаваная аўтарам метадыка аналізу гетэрагеннага маўлення выглядае наступным чынам: «...за зыходны пункт аналізу двухмоўя нельга прымаць дзве мовы, трэба хутчэй зыходзіць з набору дыскурсіўных і моўных практык, якімі двухмоўны моўца карыстаецца ў нейкай супольнасці і якія заснаваны на пэўных спалучэннях граматычных, лексічных і фаналагічных рыс. Гэтыя спалучэнні могуць супрацьпастаўляцца па функцыянальных прычынах (як у дыскурсіўна-функцыянальным кодавым пераклучэнні) або стаяць побач, утвараючы адзіны гутарковы стыль (а значыць, і адзіны «код»), або яны могуць зліцца ў новую сістэму, як, напрыклад, так званыя «змешаныя» (ці сплаўленыя) мовы» [10, р. 337].

У якасці матэрыялу для аналізу ў нашым даследаванні выступаюць запісы вуснага маўлення жыхароў г. п. Хоцімска Магілёўскай вобласці. Хоцімская гаворка ўключаецца ва ўсходнюю (віцебска-магілёўскую) падгрупу паўночна-ўсходняга дыялекту беларускай мовы і характарызуецца наяўнасцю моўных рыс, адрозных ад беларускай літаратурнай мовы і аналагічных рускай мове [11, с. 180–196; 12, с. 103, 205–206].

Даследаванне арыентавана на аналіз маўлення, якое мае выразна гетэрагенны характар. Згодна з гэтай мэтай у якасці інфармантаў былі прыцягнуты асобы, якія звычайна не карыстаюцца маўленнем, набліжаным да літаратурных разнавіднасцей беларускай і рускай моў. У 2008, 2010 і 2013 гг. мы рабілі дыктафонныя запісы размоў членаў адной сям'і і іх сяброў (12 чал.). Запісы 2008 і 2010 гг. праводзіліся ў рамках збору матэрыялу для сумеснага нямецка-беларускага праекта «Трасянка» ў Беларусі: «змешаная разнавіднасць» як прадукт беларуска-рускага моўнага кантакту» [13] і ўяўляюць сабой запісы сямейных размоў інфармантаў ва ўмовах бытавой камунікацыі (гэтая частка запісаў кваліфікуецца намі як «штодзённа-бытавое маўленне»). У 2013 г. былі сабраны запісы маўлення чатырох інфармантаў на працоўных месцах («штодзённа-дзелавое маўленне»). Атрыманыя запісы былі затранскрыбіраваны ў адпаведнасці з правіламі, прынятымі ў працах па беларускай дыялекталогіі.

Аб'ём сямейных запісаў складае 79 дыялогаў (8452 выказванні, або 34 044 словаформы), службовых – 18 дыялогаў (5022 выказванні, або 23 300 словаформаў).

Наш матэрыял уяўляе сабой запісы вуснага маўлення жыхароў невялікага беларускага горада, якое бытуе ў неафіцыйных сферах. Інфарманты з'яўляюцца гараджанамі ў першым пакаленні, таму іх маўленне – гэта ў значнай ступені прадукт «накладання» на пачаткова дыялектную (хоцімскую) аснову маўлення жыхароў элементаў літаратурных рускай (у большай ступені) і беларускай (у меншай ступені) моў, а таксама рускага прастамоўя. Паводле сваёй функцыі аналізаванае намі маўленне ў значнай ступені супадае з тым феноменам, які ў расійскай лінгвістычнай традыцыі называецца «прастамоўем» («просторечием»). Доля наяўнасці тых або іншых элементаў у маўленні мясцовых жыхароў моцна вар'іруе ў залежнасці ад іх узросту, адукацыі, сферы дзейнасці, а таксама ад канкрэтных умоў камунікацыі, такіх як склад суразмоўцаў, характар і тэма размовы, тыя ці іншыя задачы маўлення. Наш матэрыял нятоесны «класічнаму» дыялектнаму маўленню, паколькі пры перамяшчэнні ў гарадскую прастору многія носьбіты былі арыентаваны на змену беларускай мовы на рускую. З другога боку, мы не кваліфікуем наш матэрыял як «змешаную мову», «трасянку» або «змешанае маўленне», прызнаючы, што ў беларускай лінгвістыцы пакуль няма строгіх навуковых азначэнняў гэтых (асабліва дзвюх першых) з'яў. Таксама мы не лічым магчымым абазначаць наш матэрыял пры дапамозе тэрміна «паўдыялект», як прапануе рабіць І. П. Клімаў для змешаных формаў маўлення [14], фактычна не засвоенага беларускай лінгвістыкай.

Мэтай нашага даследавання з'яўляецца аналіз варыянтнасці ў выкарыстанні інфармантамі асобных моўных пераменных, у прыватнасці ўстанаўленне магчымай сувязі розных варыянтаў з прагматычнымі аспектамі камунікацыі. Як рабочы прыём намі выкарыстоўваецца класіфікацыя варыянтаў, якая ўключае наступныя адзінкі: 1) «умоўна беларускія» варыянты, да якіх адносім моўныя адзінкі, што супадаюць з беларускай літаратурнай мовай; 2) «умоўна рускія» варыянты, якія ўключаюць моўныя адзінкі, характэрныя для рускай літаратурнай мовы; 3) «умоўна мясцовыя» варыянты, гэта значыць адзінкі, якія адрозніваюцца ад беларускай і рускай літаратурных моў і маюць выразную дыялектную афарбоўку. Прымяненне дадзенай класіфікацыі абумоўлена неабходнасцю размежавання варыянтаў на аснове існуючай наменклатуры ідэяў, але не прадугледжвае ацэнку той ці іншай словаформы як «прыналежнай» да адпаведнай моўнай разнавіднасці.

Аналізуючы выкарыстанне інфармантамі тых ці іншых варыянтаў, мы звяртаем увагу на ўнутрымоўныя і (асабліва) знешнія фактары, якія могуць абумоўліваць іх выбар. У прыватнасці, нас цікавіць магчымая сувязь выбару інфармантамі пэўнага варыянта з сітуацыяй камунікацыі, тэмай і характарам размовы, складам яе ўдзельнікаў, задачай камунікацыі і інш. У рамках даследавання мы праводзім колькасныя падлікі выкарыстання інфармантамі таго ці іншага варыянта з мэтай высветліць, які варыянт з'яўляецца тыповым, немаркіраваным для пэўнага інфарманта (або нават для ўсяго кола нашых інфармантаў), а які выкарыстоўваецца радзей і ў выпадках, адзначаных наяўнасцю дзеяння пэўных прагматычных аспектаў камунікацыі, якім у нашым даследаванні надаецца значная ўвага.

Прымяненне дадзенай metodyкі дазваляе прасачыць за асаблівасцямі выкарыстання тым ці іншым інфармантам пэўнай моўнай пераменнай і выявіць у гэтым выкарыстанні некаторыя заканамернасці. Прадэманструем гэта на некалькіх прыкладах.

1. У адным з дыялогаў члены сям'і інфарманта С (мужчына, 44 гады, будаўнік) віншуюць яго з днём нараджэння. Прамаўляе інфармантка А (жанчына, 41 год, настаўніца), жонка інфарманта С, рэпліку ўстаўляе малодшая дачка (інфармантка В, дзяўчына, 13 гадоў, школьніца):

Дараго́й наш па́пачка, муж Ва́с'і́ўка! (33: 8; А.)¹

Паздра́ўля́ім ця́б'а з дн'ом ра́ждз'е́н'і́а. (33: 9; А.)

Жыла́йім ця́б'е здаро́ў'а, ш'ч'а́сц'а, ус'п'е́хаў ў т'ру́дз'е. (33: 10; А.)

Хаце́ла сказа́ц', в'лі́чныі жы́з'н'і. (33: 11; В.)

Шча́сц'а в'лі́чныі жы́з'н'і. (33: 12; А.)

І ес'і́во са́мава-са́мава харо́шы́ва. (33: 13; А.)

А в'ка́чыств'і пада́рка вот с'у́рп'і́з тако́й н'іба́л'шоды. (33: 14; А.)

У гэтым фрагменце цікавым для нас з'яўляецца выкарыстанне інфарманткай А дзвюх пераменных – цвёрдага [ч] vs. мяккага [ч'] і зычнага ў канчатку прыметніка м. р. адз. л. роднага склону. Звычайным для гэтай інфарманткі з'яўляецца выкарыстанне цвёрдага [ч] (суадносіны выкарыстання жанчынай цвёрдага [ч] vs. мяккага [ч'] у сямейных запісах 444 vs. 57, або 89 % vs. 11 %) і зычнага [г] у канчатку прыметніка (суадносіны гукаў [г] vs. [в] у дадзенай форме ў маўленні жанчыны 43 vs. 14, або 75 % vs. 25 %).

Як бачым, у фрагменце, які разглядаецца, выразна пераважае цвёрды [ч], толькі ў адным месцы (у рамках стандартнай павіншавальнай формулы) з'яўляецца мяккі [ч']. Магчыма, у самым пачатку фрагмента, дзе выкарыстоўваюцца звычайныя звароткі *па́пачка*, *Ва́с'і́ўка* (выказванне 8), урачысты тон яшчэ не набраў патрэбнай вышыні. А вось выказванне 10 ужо ўяўляе сабой стандартны «афіцыйны» віншавальны жанр, які многія ў Беларусі засвойвалі хутчэй пры дапамозе рускай, чым беларускай, мовы. Урачыстасцю сітуацыі можа тлумачыцца і выкарыстанне інфарманткай канчатка *-ава* (не *-ага*) у прыметніку.

¹ Тут і далей пасля ілюстрацый першая лічба абазначае нумар дыялогу ў нашым матэрыяле, другая – нумар выказвання, літара абазначае шыфр канкрэтнага інфарманта.

2. Усе члены сям'і (інфарманты А, С, N (дзяўчына, 19 гадоў, дачка інфармантаў А і С, студэнтка) і В) прымаюць удзел у дыялогу 28. Яны размаўляюць пра малодшую дачку (інфармантку В), якая вельмі любіць салодкае, але не так добра, як хацелася б старэйшым, есць звычайную ежу:

Нас'ц'а, пайэш. (28: 27; N.)

Што? (28: 28; В.)

*О, як канф'этку шакаладную, так **анá хóч'ім**.* (28: 29; А.)

*А пайэс'ц' бл'ін інá н'і **хóч'ім**.* (28: 30; А.)

У гэтым дыялогу прааналізуем выкарыстанне інфарманткай А трох пераменных: цвёрдага [ч] vs. мякага [ч'], пачатковага гука ў корані асабовых займеннікаў 3-й асобы: *ўан-* vs. *ін-* vs. *ан-* (суадносіны варыянтаў у маўленні жанчыны ў рамках сямейнай камунікацыі 83 vs. 48 vs. 21, або 54 % vs. 31 % vs. 14 %), мякага vs. цвёрдага зычнага ў канчатку дзеясловаў 3-й асобы адз. і мн. л. цяперашняга і будучага простага часу: [ц'] vs. [т] (суадносіны 138 vs. 51, або 73 % vs. 27 %).

Як відаць з лічбаў, звычайным для дадзенай інфарманткі з'яўляецца выкарыстанне цвёрдага [ч], кораня *ўан-* і падобных у займенніках 3-й асобы і мякага зычнага [ц'] у канчатку аналізаваных формаў дзеяслова. У разгледжаным фрагменце гэтыя пераменныя прадстаўлены ў іншых варыянтах, якія па форме супадаюць з рускай мовай. Звяртаючыся да дачкі і жадаючы выразіць незадаволенасць тым, што яна любіць салодкае і не есць таго, што трэба, інфармантка А выкарыстоўвае мяккі [ч'] у корані, цвёрды [т] у канчатку дзеяслова *хóч'ім* (выказванні 29, 30) і варыянт займенніка *яна* з коранем *ан-* (выказванне 29). Магчыма, інфармантка А палічыла, што для строгага па тоне, «начальніцкага» кантэксту больш падыходзіць мова з перавагай рыс, характэрных для рускай мовы.

3. У дыялогу 59 інфармантка L (жанчына, 38 гадоў, настаўніца) у прысутнасці мужа сваёй сяброўкі А жартаўліва, падрабязна, з яскравымі размоўнымі выразамі распавядае пра тое, як яна хацела набыць сабе ўпадабаную парфуму. Для гэтага яна звярнулася да сваёй знаёмай, якая распаўсюджвала касметыку фірмы «Арыфлэйм», і замовіла яе. Калі інфармантка L атрымала жаданую парфуму, аказалася, што яна каштавала нашмат даражэй, чым чакала жанчына. Пачуўшы кошт, інфармантка здзіўлена вымавіла *Мáма дарага́йа!* з выкарыстаннем выбухнога [г'] (звычайным для яе з'яўляецца выкарыстанне фрыкатыўнага [г]):

Йа гавар'ў: скóл'ка ё́та шчáс'ц'а стóіц'? (59: 39; L.)

Іна́ (знаёмая) [кажа]: ц'і́л'і-ф'і́л'і. (59: 40; L.)

Сóрак т'ы́с'іч. (59: 41; L.)

Йа гавар'ў: ма́ма дарага́йа! (59: 42; L.)

Фраза «Мама дарагая!» як выражэнне здзіўлення, верагодна, набыла асаблівую папулярнасць у вусных дыскурсах у 1970-я гг., пасля выхаду на экраны тэлевізійнага фільма «Людзі і манекены», створа нага знакамітым савецкім комікам Аркадзіем Райкіным.

Апісаная методыка дазваляе выявіць у маўленні інфармантаў пэўныя заканамернасці, у прыватнасці абумоўленасць выкарыстання імі розных варыянтаў дзеяннем шэрагу стылістычных фактараў, такіх як характар сітуацыі, тэма размовы, склад яе ўдзельнікаў і інш. [15]. Дзеянне гэтых фактараў хоць і носіць верагоднасны характар, аднак пацвярджаецца дастаткова вялікай колькасцю кантэкстаў, што дае магчымасць казаць пра іх значнае месца ў маўленні інфармантаў.

Галоўнай асаблівасцю большасці даследаванняў гетэрагеннага маўлення беларусаў з'яўляецца засяроджанасць увагі даследчыкаў на яго змешаным характары, які выяўляецца на падставе колькаснага аналізу наяўных у ім словаформаў, кваліфікаваных як беларускія і рускія (або таксама яшчэ і «агульныя» і «гібрыдныя»). Пры гэтым па-за ўвагай даследчыкаў застаюцца якасныя характарыстыкі выкарыстання інфармантамі тых ці іншых варыянтаў і іх магчымая сувязь з дзеяннем прагматычных аспектаў камунікацыі. Вывучэнне гетэрагеннага маўлення беларусаў у рамках варыяцыйнісцкай парадыхмы прадугледжвае адсутнасць «канцэптualaнага» параўнання матэрыялу з літаратурнымі разнавіднасцямі беларускай і рускай моў і яго разгляд у якасці адной «мовы». Такі падыход дае магчымасць звярнуць увагу на сувязь выкарыстання інфармантамі тых ці іншых варыянтаў моўных адзінак са знешнімі фактарамі камунікацыі (напрыклад, тэма і характар размовы, узаемаадносіны паміж інфармантамі, задача камунікацыі і інш.).

БІБЛІЯГРАФІЧНЫ СПІС

1. Генцэль Г., Тэш С. Трасянка: у якой ступені яна руская, беларуская або агульная? (На матэрыяле маўленчай практыкі адной сям'і) // Весн. БДУ. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. 2007. № 1. С. 85–91.
2. Hentschel G., Zeller J. P. Gemischte Rede, gemischte Diskurs, Sprechertypen: Weißrussisch, Russisch und gemischte Rede in der Kommunikation weißrussischer Familien // Wiener Slawistischer Almanach 70. Wien, 2012. S. 127–155.
3. Мечковская Н. Трасянка в континууме белорусско-русских идиолектов. Кто и когда говорит на трасянке? // Pogranicza Białorusi w perspektywie interdyscyplinarnej / red. E. Smułkowa, A. Engelking. Warszawa, 2007. S. 27–57.
4. Jankowiak M. Belarusian dialects in Latvian Latgale – transitional or mixed? // Contemporary Approaches to Dialectology / ed. by I. A. Seržant. Bergen, 2014. S. 344–372.

5. Будзько І. Лінгвістычны і сацыялінгвістычны характар беларускага памежжа. Да пастаноўкі праблемы // *Pogranicza Białorusi w perspektywie interdyscyplinarnej* / red. E. Smułkowa, A. Engelking. Warszawa, 2007. S. 259–280.
6. Labov W. The social motivation of a sound change // *Word*. 1963. № 19. P. 273–309.
7. Watt D. Variation and the Variable // *The Routledge Companion to Sociolinguistics* / ed. by C. Llamas [et al.]. New York, 2006. P. 3–11.
8. Muysken P. *Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing*. Cambridge, 2000.
9. Auer P. Bilinguales Sprechen: (immer noch) eine Herausforderung für die Linguistik // *Sociolinguistica*. 2006. № 20. S. 1–21.
10. Auer P. The Monolingual Bias in Bilingualism Research, Or: Why Bilingual Talk Is (Still) a Challenge for Linguistics // *Bilingualism: A Social Approach* / ed. by M. Heller. Basingstoke, 2007. P. 319–339.
11. Крывіцкі А. А. Дыялекталогія беларускай мовы. Мінск, 2003.
12. Блінава Э., Мяцельская Е. Беларуская дыялекталогія. Мінск, 1980.
13. Hentschel G. Zur weißrussisch-russischen Hybridität in der weißrussischen «Trasjanka» // *Slavistische Linguistik* 2006/2007. [= *Slavistische Beiträge* 464] / Hrsg. P. Kosta, D. Weiss. München, 2008. S. 169–219.
14. Klimai I. Trasjanka und Halbdialekt: Zur Abgrenzung von Phänomenen der parole und der langue // *Trasjanka und Suržyk – gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede* / Hrsg. G. Hentschel [et al.]. Frankfurt a. M., 2014. S. 173–192.
15. Яненка Н. В. Да пытання аб фанетычным вар'іраванні ў вусным гарадскім маўленні (на матэрыяле запісаў у г. п. Хоцімску) // Беларуска-руско-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія : зб. навук. арт. Віцебск, 2013. С. 125–128.

Паступіў у друк 12.01.2014.

Наталля Васілеўна Яненка – аспірантка кафедры гісторыі беларускай мовы філалагічнага факультэта БДУ. Навуковы кіраўнік – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры гісторыі беларускай мовы С. М. Запрудскі.